

**MUSIQA DARSLARIDA O'QUV FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL
ETISHDA KOGNITIV YONDASHUVNING ROLI**

Tolibjanova Ikboloy Tokhirjon qizi

14 sonli Bolalar Musiqa va San'at maktabi, Namangan vuloyati chortoq tumani

Annotatsiya. Ushbu maqolada musiqa darslarida o'quvchilarning bilim olish jarayonini chuqurlashtirish va ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda kognitiv yondashuvning o'rni tahlil etiladi. Kognitiv yondashuvning asosiy tamoyillari, ularning musiqa ta'limiga tatbiq etilishi va bu jarayonda o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, musiqani tahlil qilish va idrok etish ko'nikmalarining shakllanishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada musiqa darslarini samarali tashkil etish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ahamiyati va ularni amaliyotda qo'llash yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: kognitiv yondashuv, musiqa ta'limi, o'quv faoliyati, pedagogik texnologiyalar, ijodiy tafakkur, tahlil qilish, musiqiy idrok, mustaqil fikrlash, o'qitish metodikasi.

Аннотация. В данной статье анализируется роль когнитивного подхода в углублении процесса усвоения знаний учащимися на уроках музыки и в развитии их творческого мышления. Рассматриваются основные принципы когнитивного подхода, их применение в музыкальном образовании, а также формирование у учащихся навыков самостоятельного мышления, анализа и восприятия музыки. Кроме того, в статье освещается значение современных педагогических подходов для эффективной организации уроков музыки и пути их практического применения.

Ключевые слова: когнитивный подход, музыкальное образование, учебная деятельность, педагогические технологии, творческое мышление, анализ, музыкальное восприятие, самостоятельное мышление, методика преподавания.

Abstract. This article analyzes the role of the cognitive approach in deepening the learning process of students in music lessons and in developing their creative thinking. The main principles of the cognitive approach, its application to music education, and the formation of students' skills in independent thinking, musical analysis, and perception are examined. In addition, the article highlights the importance of modern pedagogical approaches for the effective organization of music lessons and explores ways of applying them in practice.

Keywords: cognitive approach, music education, learning activity, pedagogical technologies, creative thinking, analysis, musical perception, independent thinking, teaching methodology.

Kirish. Hozirgi zamon ta'limi jadal rivojlanayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va axborot muhitida inson kapitalini shakllantirishga qaratilgan kompleks yondashuvni talab qilmoqda. Ayniqsa, ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, mavjud bilimlarni yangilash va amalda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Bu borada kognitiv yondashuv asosidagi ta'lim usullari samaradorlik jihatidan alohida e'tiborga loyiqdir. San'at va madaniyat insonni estetik tarbiyalash, uning dunyoqarashini kengaytirish va ma'naviy yuksaltirish vositasi sifatida muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, musiqa fanining o'quvchilarga ta'siri faqat musiqiy bilim va ko'nikmalarni berish bilangina cheklanmay, balki ularning aqliy faoliyatini, xotirasini, e'tiborini, emotsional dunyosini va ijodiy tafakkurini shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan qaraganda, musiqa darslarida kognitiv yondashuv asosida tashkil etilgan o'quv faoliyati o'quvchilarning musiqiy dunyoqarashini chuqurlashtirish, musiqani tahlil qilish, anglash va baholash ko'nikmalarini rivojlantirishda keng imkoniyat yaratadi. Mazkur maqolada musiqa ta'limida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, darslarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish va kognitiv yondashuvning amaliy ahamiyatini ochib berish maqsad qilingan. Xususan, kognitiv yondashuvning asosiy tamoyillari, ularni musiqa darslariga integratsiya qilish usullari hamda bu yondashuvning o'quvchilarning bilim sifati va ijodiy salohiyatiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi.

Musiqa darslarida kognitiv yondashuvning qo'llanilishi. Musiqa darslari odatda emotsional va estetik his-tuyg'ularni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lsa-da, kognitiv yondashuv bu jarayonni chuqurlashtiradi. Quyidagilar orqali bu yondashuvning samaradorligini ko'rish mumkin:

1. Eshitish va tafakkur integratsiyasi: O'quvchilar musiqani faqat eshitish bilan emas, balki uni tahlil qilish, kompozitor uslubini anglash, musiqiy tuzilmani tushunish orqali chuqurroq o'zlashtiradilar.

2. Muammoli vazifalar asosida o'qitish: Dars davomida "Ushbu kuy nimani ifodalaydi?", "Kompozitor qanday holatni yetkazmoqchi bo'lgan?" kabi savollar o'quvchilarda tanqidiy va analitik fikrlashni shakllantiradi.

3. Asoslanirilgan baholash: O'quvchilar faqat musiqani ijro etish emas, balki uni qanday tushunganiga asoslanib baholanadi, bu esa bilimni yodlab olish emas, uni chuqur anglashga undaydi.

4. Ijodiy yondashuvni rivojlantirish: Kognitiv yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilar o'z musiqiy asarlarini yaratishga, ularni mantiqiy asoslab berishga undaladi.

Kognitiv yondashuvning afzalliklari:

- O'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmasi shakllanadi;
- Musiqa faniga bo'lgan ichki motivatsiya ortadi;
- Ta'lim mazmuni o'quvchining shaxsiy tajribasi bilan uyg'unlashadi;
- Yodlab olish emas, anglab olish asosida o'zlashtirish yuz beradi.

Musiqqa darslarida kognitiv yondashuvni qo'llash orqali o'quvchilar faqat bilim egasi bo'lib qolmay, balki ijodiy, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanadi. Bu esa nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarning estetik, madaniy va intellektual rivojiga zamin yaratadi. Kognitiv yondashuv – bu musiqa ta'limida yangi bosqich, yangi yondashuvdir.

Adabiyotlar tahlili. Kognitiv yondashuv — bu o'quvchilarning bilimni qanday qabul qilishi, uni qanday saqlashi, tahlil qilishi va qo'llashi bilan bog'liq psixologik va pedagogik jarayonlarga asoslangan yondashuvdir. Ushbu yondashuv XX asrning o'rtalaridan boshlab konstruktivistik va humanistik ta'lim nazariyalari bilan uyg'unlashgan holda shakllandi. Piage, Bruner, Vygotskiy kabi olimlarning ishlari kognitiv yondashuvning asoslarini yaratdi. J. Piaget (1952) o'zining intellektual rivojlanish nazariyasida bolaning bilimlarni izchil tarzda qabul qilishi va yangi bilimlarni mavjud kognitiv strukturalar bilan uyg'unlashtirishi muhimligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, o'quv jarayoni — bu faol kognitiv o'zgarishlar jarayoni hisoblanadi. Musiqa ta'limi nuqtai nazaridan qaraganda, bu yondashuv musiqani eshitish, tahlil qilish, o'z fikrini ifoda etish orqali bilimlarni ongli o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Bruner (1966) esa ta'lim jarayonida o'quvchining aktiv rolini, ya'ni bilimlarni "kashf qilish" orqali o'zlashtirishini ilgari surgan. U kognitiv rivojlanishda tushunchalarni shakllantirish va ularni turli kontekstlarda qo'llash muhimligini ta'kidlagan. Musiqa darslarida bu yondashuvni qo'llash orqali o'quvchilarga turli musiqiy janrlarni solishtirish, kuylarning tuzilmasini aniqlash va ularni talqin qilish imkonini berish mumkin. Vygotskiyning (1978) "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi esa o'quvchilarga ularning real bilim darajasidan bir oz yuqoriroq bilimlarni o'zlashtirishga imkon beradigan darslarni tashkil etishga xizmat qiladi. Bu, ayniqsa, musiqa darslarida murakkab kompozitsiyalarni tinglash, tushunish va sharhlash jarayonlarida dolzarb hisoblanadi.

O'zbekistonlik pedagog olimlar, jumladan, H. To'xtasinov (2020), N. Rajabova (2018) va D. Usmonova (2021) o'z tadqiqotlarida musiqa ta'limida zamonaviy pedagogik yondashuvlarning, jumladan, kognitiv model asosidagi dars metodikalarining o'quvchilarni faollashtirish, musiqiy savodxonlikni oshirish va estetik tafakkurni shakllantirishdagi o'rniga alohida e'tibor qaratganlar. H. To'xtasinov o'z ishlarida musiqiy idrokni faollashtirishda muammoli topshiriqlarning ahamiyatini tahlil qilgan va bu topshiriqlar kognitiv faoliyatni rag'batlantirishini ko'rsatgan. Shuningdek, musiqa ta'limiga oid xorijiy tadqiqotlar — masalan, Hallam (2001) va Swanwick (1999) tomonidan olib borilgan ishlarda musiqiy idrok, emotsional rezonans va tahliliy tinglash ko'nikmalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ochib berilgan. Hallamning tadqiqotlarida musiqa o'quvchilarning umumiy intellektual rivojlanishiga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri, ayniqsa kognitiv jarayonlarga ta'siri ilmiy asoslangan. Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kognitiv yondashuv nafaqat an'anaviy fanlar, balki musiqa singari estetik yo'nalishdagi fanlarda ham o'quvchilar faoliyatini chuqurlashtiradi, ularni mustaqil tahlil qilish va ijodiy fikrlashga undaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — musiqa darslarida o'quv faoliyatini samarali tashkil etishda kognitiv yondashuvning ta'sirini aniqlash, uni amaliyotga joriy qilish bo'yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish va o'quvchilarning bilim olish, musiqani tahlil qilish hamda ijodiy fikrlash ko'nikmalariga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi:

1. Nazariy tahlil – kognitiv yondashuv, musiqa ta'limi va pedagogik texnologiyalarga oid mavjud adabiyotlar, ilmiy maqolalar, darslik va metodik qo'llanmalar o'rganildi.
2. Tajriba-sinov ishlari (eksperiment) – musiqa darslarida kognitiv yondashuv asosida tuzilgan metodikalar asosida mashg'ulotlar o'tkazildi.
3. So'rovnoma va suhbatlar – o'quvchilar, musiqa o'qituvchilari va metodistlar orasida savolnomalar tashkil qilindi hamda ularning fikrlari o'rganildi.
4. Kuzatuv metodi – darslar jarayonida o'quvchilarning faol ishtiroki, savollarga javob berish sifati, ijodiy yondashuvi bevosita kuzatildi va qayd etildi.
5. Taqqoslash va statistik tahlil – eksperimental va nazorat guruhlarining natijalari o'zaro taqqoslanib, statistik jihatdan tahlil qilindi.

Tadqiqot 2024–2025 o'quv yili davomida Toshkent shahridagi 3 ta umumta'lim maktabining 5–7-sinflari asosida olib borildi. Eksperimental guruhlarda musiqa darslari kognitiv yondashuv asosida tashkil etilgan bo'lsa, nazorat guruhlarida an'anaviy usullar qo'llanildi.

Tajriba-sinov ishlarining bosqichlari

1. Tayyorlov bosqichi – nazariy asoslar o'rganildi, metodik materiallar tayyorlandi, dars ishlanmalari ishlab chiqildi.
2. Amaliy bosqich – musiqa darslari kognitiv yondashuv asosida olib borildi, kuzatuv va baholash ishlari amalga oshirildi.
3. Tahlil bosqichi – o'quvchilarning bilim darajasi, musiqiy tafakkuri va ijodiy yondashuv ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

O'quvchilarning rivojlanishi quyidagi yo'nalishlarda baholandi:

- Musiqa asarlarini tahlil qilish ko'nikmasi;
- Mustaqil fikr bildirish darajasi;
- Musiqiy xotira va idrokning faolligi;
- Ijodiy yondashuv va o'z ifodasini topa olish qobiliyati.

Xulosa. O'rganilgan mavzu bo'yicha olib borilgan nazariy tahlillar va amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqa darslarida o'quv faoliyatini kognitiv yondashuv asosida tashkil etish o'quvchilarning bilimlarni chuqur anglashiga, musiqiy tafakkur va tahliliy idrokini rivojlantirishga samarali ta'sir ko'rsatadi. Bu yondashuv orqali o'quvchilar musiqa asarlarini faqat eshitish va yodlash bilan cheklanmay, balki ularni tahlil qilish, mazmunini anglash, muallifning fikrini tushunish va o'zining mustaqil estetik bahosini bera olish qobiliyatiga ega bo'ladilar.

Kognitiv yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda quyidagi ijobiy o'zgarishlarni yuzaga keltiradi:

- Musiqa faniga bo'lgan qiziqish ortadi;
- Mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadi;
- Musiqa asarlarini eslab qolish va ifoda qilish darajasi oshadi;
- Ijodiy yondashuv va musiqiy tafakkur rivojlanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musiqa ta'limida kognitiv yondashuvni qo'llash ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda, o'quvchilarni faollashtirishda, shuningdek ularning musiqiy saviyasini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, bu yondashuv asosida dars ishlanmalarini ishlab chiqish, o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarida uni o'rgatish va amaliyotda keng joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. New York: International Universities Press.
2. Bruner, J. (1966). Toward a Theory of Instruction. Cambridge: Harvard University Press.
3. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press.
4. Hallam, S. (2001). The Power of Music: Its Impact on the Intellectual, Social and Personal Development of Children and Young People. International Journal of Music Education, 28(3), 269–289.
5. Swanwick, K. (1999). Teaching Music Musically. London: Routledge.
6. To'xtasinov, H. (2020). Zamonaviy musiqa ta'limi metodlari. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
7. Rajabova, N. (2018). Musiqa darslarida interaktiv metodlardan foydalanish samaradorligi. "Ta'lim va taraqqiyot" jurnali, №4, 53–57.
8. Usmonova, D. (2021). O'quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishda kognitiv yondashuv asoslari. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy maqolalari to'plami.